

Hikmet Yurdu, Yıl: 5, C: 5, Sayı: 10, Temmuz – Aralık 2012/2, ss. 13 - 31

Göreve Yeni Başlayan Din Görevlilerinin Mesleki Problemleri

The Professional Problems of the Newly Appointed Religious Education Staff

Prof. Dr. Şuayip Özdemir

Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Anabilim Dalı
sozdemir@firat.edu.tr

Dr. Abdurrahman Güneş

Elazığ İl Müftülüğü Kur'an Kursları Müdürü
a-gunes23@hotmail.com

Arş. Gör. Rahime Kavak

Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
rkavak@firat.edu.tr

Özet

Diyanet İşleri Başkanlığı göreve yeni başlayan din görevlilerini eğitim merkezlerinde hazırlayıcı eğitim kursuna almaktadır. Bu araştırmada, 2010 yılında Elazığ Harput Diyanet Eğitim Merkezinde hazırlayıcı eğitim kursuna katılan din görevlilerinin göreve yeni başladıklarında karşılaştıkları mesleki problemlere ilişkin görüşlerinin tespit ve değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Din görevlilerine, görev yerlerinde karşılaştıkları mesleki problemlere ilişkin sorular yöneltilmiştir. Halkın din görevlilerine saygılı davrandığı, din görevlilerinin mezun oldukları okuldan aldıkları eğitimi mesleklerini gerçekleştirebilmeleri açısından yeterli bulmadıkları, lojman, ulaşım, çocuklarının eğitimi, iletişim, camilerin temizliği gibi konularda sıkıntı yaşadıkları, hazırlayıcı eğitim kursuna ihtiyaç duydukları, hazırlayıcı eğitim kursunun göreve başlamadan önce yapılmasını istedikleri, kendilerini kıraat, dini bilgiler, vaaz ve hutbe verme, mezhep farklılığı ve genel kültür açılarından eksik gördükleri araştırmada ulaşılan önemli sonuçlardır.

Anahtar Kelimeler: Diyanet İşleri Başkanlığı, din görevlisi, hazırlayıcı eğitim kursu, dini bilgi, mesleki problem.

Abstract

The Directorate of religious Affairs educates the new education staff in preparatory training courses. In this study, we implemented a survey to the religious education staff who joined educational course in Elazığ Harput religious education center in 2010. The participants were asked questions about professional problem in workplace. The study reveals that the society respects for the religious education staff, and the staff aren't satisfied with their professional education enough to perform the profession, and they have various problems such as the accommodation, the transportation, the education of their children, the communication and the cleaning of mosques. Feeling inadequate in the Quran

recitation, the religious knowledge, the sermonizing as well as the general culture and the denominational differences, they also need the preparatory training.

Key Words: Department of Religious Affairs, religious education stuff, preparatory educational course, religious knowledge, , professional problem.

1. Araştırmanın Problemi

Diyanet İşleri Başkanlığının temel görevi¹ dini anlama ve onun gereklerini hayatın değişik bölümlerine aksettirme, sahip olduğumuz köklü mirası bütün zenginliğiyle tanıtmak, din ile çağdaş hayat arasında bağ kurma ve bu bağı güçlendirmeyi isteyen günümüz insanlarına rehberlik etmektir. Bu amacı gerçekleştirmek için sağlıklı dini bilgi üreten ve bu bilgiyi toplumun hizmetine sunan din görevlilerinin yetiştirilmesi gerekmektedir. Nitekim toplumun geleceğini ve birliğini derinden etkileyen İslam'ı en güzel şekilde tanıtmak, bedenen ve ruhen sağlıklı, ahlâkî olgunluğa ulaşmış iyi nesiller yetiştirmek, toplumsal kalkınmayı ve gelişmeyi sağlama çabalarına ağırlık vermek için başarılı din görevlilerinin yetiştirilmesi önem arz etmektedir.²

Toplumun din konusunda aydınlatmak gibi çok önemli görev üstlenen Diyanet İşleri Başkanlığı gerek merkez ve gerekse taşra teşkilatında çalışan personelinin yetiştirilmesini sağlamak, hizmette verimliliklerini artırmak, daha üst görevlere hazırlamak, onları bilgi, beceri ve tutum yönünden istenilen seviyeye getirmek için eğitim faaliyetlerine ağırlık vermektedir.³

Diyanet İşleri Başkanlığı bu yöndeki faaliyetleri Eğitim Merkezleri⁴ vasıtasıyla gerçekleştirmektedir. Bu merkezler, Başkanlık hizmetlerinin en iyi şekilde yürütülmesi için kuruluşun her kademesinde görevli personelin eğitilmesini ve mesleğe intibakını sağlamak, verimliliğini artırmak ve daha üst görevlere hazırlamak amacıyla Başkanlıkça

¹ Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görevi için bkz., **Diyanet İşleri Başkanlığı Mevzuatı**, DİB Yay., Ankara, 1989, K-1/1.

² Ahmet Emin Seyhan, "Din Hizmetlerinde Verimlilik ve Kalite Açısından Hizmet İçi Eğitimin Rolü ve Önemi", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 11, Isparta, 2011, s. 232.

³ Şükrü Öztürk, "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yaygın Din Eğitimi ve Hizmet İçi Eğitim Faaliyetleri", **Cumhuriyetin 75. Yılında Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi**, Türk Yurdu Yayınları, Ankara, 1999, s. 405.

⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olarak eğitim faaliyetlerinde bulunan 18 adet eğitim merkezi vardır. Bunlar; Ankara, Antalya, Bolu, Bursa, Elazığ Harput, Erzurum Mehmet Nuri Yılmaz, İstanbul Pendik, İzmir Tire, Kastamonu, Kayseri, Konya Selçuk, Manisa Saruhanlı, Samsun, Şanlıurfa, Tekirdağ, Trabzon Akçaabat Darıca, Rize ve Van Eğitim Merkezleridir.

<http://www.diyaret.gov.tr/turkish/dinegitimi/din-egitimi-dairesi-baskanligi---icerik-egitim-merkezlerimiz-252.aspx>. (09.06.2012).

hazırlanan eğitim programlarını uygulamaktadır.⁵

Eğitim merkezlerinde aday müftü ve vaizler için hizmet öncesi kurslar, müftü ve vaizlere yönelik ihtisas* kursları, vaizler, Kur'an Kursu Öğreticileri, İmam-Hatipler ve müftülere yönelik seminerler, aşere takrib ve tayyibe kursları ve göreve yeni başlayan din görevlileri için hazırlayıcı eğitim kursları düzenlenmektedir.⁶

Toplum, din gibi zor, nazik ve hassas bir alanda aydınlatmak, bilgilendirmek ve rehberlik etmekle yükümlü bir kuruluş olan Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yürütülen hizmetlerin kalitesi ve yeterliliğinin en iyi ölçümü, öncelikle yapılan işin veya verilen hizmetin ne olduğu, sonra da bu hizmetin kimler eli ile ve nasıl verildiğinin tespiti ile gerçekleşir. Hizmet verilen alan zor olduğu kadar hassas ve önemli olduğu için, çok nitelikli, yetenekli ve iyi yetişmiş eleman gerektirmektedir. Diyanet teşkilatı üst düzeyde eğitilmiş, çağın gereklerini okuyabilen ve ona uygun tavırlar takınabilen görevlilerden oluşmalıdır.⁷

Halkın dini sorunlarının çözümünde ilk başvuru kaynağı olan göreve yeni başlayan din görevlilerinin hazırlayıcı eğitim kursuna tabi tutulması, eksikliklerinin giderilmesi, mesleki problemlerinin tespit edilmesi ve bu problemlere çözüm önerileri sunulması; göreve yeni başlayan din görevlilerini mesleğe en iyi şekilde hazır hale getirme ve böylece din hizmetlerinde verimliliği ve kaliteyi artırma açısından son derece önemlidir.

Tartıştığımız çerçevede araştırmanın temel problemi;

“Göreve yeni başlayan din görevlilerinin mesleki problemleri nelerdir?” sorusudur.

2. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın temel amacı; hazırlayıcı eğitim kursuna devam eden kursiyer din görevlilerinin göreve başladıklarında karşılaştıkları mesleki problemleri belirlemektir.

⁵ Bkz., **Diyanet İşleri Başkanlığı Mevzuatı**, “Diyanet İşleri Başkanlığı Hizmetiçi Eğitim Yönetmeliği”, Y-17/1, DİB Yayınları, Ankara, 1989, “Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Merkezleri Yönetmeliği”, Y-27/1, DİB Yayınları, Ankara, 1989, ayrıca bkz., 28 Haziran 1995 tarih ve 22327 sayılı Resmi Gazete, **DİB Görev ve Çalışma Yönergesi**, DİB Genelgesi, Ankara, 2007.

* Müftülük ve vaizlik ihtisas kursları İstanbul Pendik, Konya Selçuk, Trabzon Akçaabat Darıca, Erzurum Mehmet Nuri Yılmaz ve Kayseri Eğitim Merkezlerinde verilmektedir.

⁶ Fahri Demir, “Din Hizmetleri, Din Eğitimi ve İrşad Metodu”, **Din Öğretimi ve Din Hizmetleri Semineri**, DİB Yayınları, Ankara, 1991, s. 445, Öztürk, “Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yaygın Din Eğitimi ve Hizmet İçi Eğitim Faaliyetleri”, s. 406.

⁷ M. Sait Yazıcıoğlu, “Diyanetin Bugünü ve Geleceği”, Soruşturma, **İslamiyat**, C. 4, Sayı: 1, Ankara, 2001, s. 118-120.

Araştırmanın diğer bir amacı da hazırlayıcı eğitim kursuna devam eden din görevlerinin görev yerlerinde karşılaştıkları problemleri, ilgili literatür ışığında değerlendirmek ve bu problemlere ilişkin çözüm önerileri geliştirmektir.

3. Araştırmanın Önemi

Din hizmetlerinin etkili ve verimli şekilde gerçekleştirilmesinde, alan araştırmaları yoluyla, göreve yeni başlayan din görevlilerinin karşılaştıkları mesleki problemlerin belirlenmesi ve bu çalışmalar sonucunda ortaya çıkacak bulgulara göre, Diyanet İşleri Başkanlığı'nca gerçekleştirilen hazırlayıcı eğitim kurslarının müfredat programlarının hazırlanmasına yönelik öneriler sunulması ve din görevlilerinin bu doğrultuda eğitilmesi önemlidir.

4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma;

1. 2010 yılında Elazığ-Harput'ta bulunan Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı hazırlayıcı eğitim kursuna katılan göreve yeni başlamış din görevlileriyle,
2. Göreve yeni başlamış din görevlilerinin görev yerlerinde karşılaştıkları mesleki problemlere yönelik görüşlerini tespit amacıyla düzenlenen anket formunda bulunan anket sorularıyla sınırlandırılmıştır.

5. Yöntem

Araştırma, katılımcıların herhangi bir konudaki görüşlerini ve değerlendirmelelerini içeren araştırmalar alan araştırması adını aldığı için, "Alan Araştırması"⁸ türüne bir örnektir. Araştırmada veri toplamak üzere, "Anket (Sorgu Kâğıdı) Tekniği" uygulanmıştır.⁹

6. Verilerin Çözümlemesi

Hazırlayıcı eğitim kursuna katılan göreve yeni başlamış din görevlilerinin görev yerlerinde karşılaştıkları mesleki problemlere yönelik görüşlerini tespit ve değerlendirme amacıyla hazırlanan anket formundan elde edilen verilerle ve kursiyerlerin kişisel özellikleriyle ilgili olarak, betimsel istatistik teknikleri kullanılarak, frekans ve yüzdelik

⁸ Alan araştırmaları hakkında bilgi için bkz; Ali Doğan Arseven, **Alan Araştırma Yöntemi, İlkeler, Teknikler, Örnekler**, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara, 2001, s. 101, 102, Ayhan Ural-İbrahim Kılıç, **Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 19.

⁹ Ural-Kılıç, a.g.e., s.22.

dağılımlar sunulmuştur.¹⁰

Ayrıca, katılımcıların açık uçlu sorulara verdikleri yanıtlardan, “Başka” seçeneğine ya da boş yerlere yazdıkları notlardan elde edilen veriler de değerlendirilmiştir. Analiz ve çözümlenmelerde SPSS paket programı kullanılmıştır.

7. Bulgular ve Yorum

Bu bölümde araştırmada elde edilen verilerin istatistiksel çözümlenmeleri sonucunda ulaşılan bulgular ve yorumları tablolar halinde verilmiştir.

7.1. Araştırmaya Katılan Din Görevlilerinin Kişisel Özellikleri

7.1.1. Araştırmaya Katılan Din Görevlilerinin Yaş Düzeyleri

Tablo-1: Katılımcıların Yaş Düzeylerine Göre Dağılımları

Yaş	N	%
20-25	55	33,1
26-30	62	37,3
31-35	34	20,5
36-40	13	7,8
41-45	2	1,2
Toplam	166	100

Araştırmamıza katılan kursiyer din görevlilerinin yaş düzeylerini gösterir Tablo-1 incelendiğinde, 20-25 yaş aralığında olan kursiyer sayısının 55 kişiyle katılımcıların % 33,1’ini, 26-30 yaş aralığında olan kursiyerlerin 62 kişiyle katılımcıların % 37,3’ünü, 31-35 yaş aralığında olan kursiyer sayısının 34 kişiyle katılımcıların % 20,5’ini, 36-40 yaş aralığında olan kursiyer sayısının 13 kişiyle katılımcıların % 7,8’ini oluşturdukları görülecektir.

7.1.2. Araştırmaya Katılan Din Görevlilerinin Doğum Yerleri

Tablo-2: Katılımcıların Doğum Yerlerine Göre Dağılımları

Doğum Yeri	N	%
İl	50	30,1
İlçe	68	41
Köy	48	28,9
Toplam	166	100

¹⁰ Şener Büyüköztürk, *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı (İstatistik, Veri Analizi ve Yorum)*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2002, s. 5.

Tablo 2'ye bakıldığı zaman göreve yeni başlayan din görevlilerinin doğum yerlerinin % 30,1'inin il, % 41'inin ilçe ve % 28,9'unun köy olduğu görülmektedir.

7.1.3. Araştırmaya Katılan Din Görevlilerinin Medeni Durumları

Tablo-3: Katılımcıların Medeni Durumlarına Göre Dağılımları

Medeni Durum	N	%
Evli	109	65,7
Bekâr	57	34,3
Toplam	166	100,0

Tablo-3'de görüldüğü gibi evli olduğunu ifade eden din görevlilerinin oranı % 65,7, bekâr olduğunu söyleyenlerin oranı ise % 34,3'tür.

7.1.4. Araştırmaya Katılan Din Görevlilerinin Öğrenim Düzeyleri

Tablo-4: Katılımcıların Mezun Oldukları Okula Göre Dağılımı

Öğrenim Düzeyleri	N	%
İHL	79	47,6
İlahiyat Ön Lisans	68	41
İlahiyat Fakültesi	8	4,8
Diğer	11	6,6
Toplam	166	100

Tablo-4'e göre, araştırmaya katılan kursiyer din görevlilerinin % 47,6'sı İmam Hatip Lisesi mezunu, % 41'i İlahiyat Ön Lisans mezunu, % 4,8'i İlahiyat Fakültesi mezunu ve % 6,6'sı da diğer öğrenim kurumları mezunudur.

Diğer: İşletme, Beden Eğitimi, İktisat, Kamu Yönetimi.

Görüldüğü gibi araştırmaya katılan din görevlilerinin yarıya yakını (% 47,6) İmam Hatip Lisesi mezunudur. İlahiyat Ön Lisans mezunu olanlar ise önemli bir orana sahiptir (% 41). Bu sonuç din görevlilerin dini yüksek tahsil yapma çabalarını ortaya koymasından önemlidir.

7.1.5. Araştırmaya Katılan Din Görevlilerinin Görev Süreleri

Tablo-5: Katılımcıların Görev Sürelerine Göre Dağılımları

Görev Süresi	N	%
1 yıl ve aşağısı	159	95,8
1 yıl	5	3
2 yıl	2	1,2
Toplam	166	100

Tablo-5'e göre; görev süresi 1 yıldan az olan kursiyerler 159 kişiyle katılımcıların tamamına yakını (% 95,8) oluşturmaktadır.

7.1.6. Araştırmaya Katılan Din Görevlilerinin Görev Yerleri

Tablo-6: Katılımcıların Görev Yerlerine Göre Dağılımları

Görev Yeri	N	%
Köy	149	89,8
Belde	5	3
İlçe Merkezi	10	6
İl	2	1,2
Toplam	166	100

Araştırmaya katılan din görevlilerinin görev yerlerinin dağılımını gösteren Tablo-6 incelendiğinde tamamına yakınının (149 kişi/% 89,8) köyde görev yapmakta oldukları görülecektir. Ayrıca katılımcıların % 3'ü beldede, % 6'sı ilçe merkezinde ve % 1,2'si ise ilde görev yapmaktadır.

7.2. Araştırmaya Katılan Din Görevlilerinin Mesleki Problemlerine Yönelik Bulgular ve Yorumlar

7.2.1 Kursu Katılmadan Önce Mezun Olunan Okuldan Alınan Eğitimin Yeterliliği

Hazırlayıcı eğitim kursuna katılan göreve yeni başlayan din görevlilerinin; "Sizce mezun olduğunuz okulda aldığınız eğitim mesleğinizi icra etmek için yeterli midir?" şeklindeki anket maddesine katılımlarının dağılımını gösteren tablo aşağıda sunulmuştur.

Tablo-7: Katılımcıların Mezun Oldukları Okullardan Aldıkları Eğitimin Yeterliliğine Yönelik Görüşleri

Mezuniyet Eğitimi Yeterliliği	N	%
Yeterli	11	6,6
Kısmen yeterli	87	52,4
Yetersiz	68	41
Toplam	166	100

Tablo-7'de görüldüğü gibi kursiyerlerin % 41'i mezun oldukları okulda aldıkları eğitimin göreve başlamada yetersiz olduğu yönünde görüş belirtmişlerdir. Aldıkları eğitimin kısmen yeterli olduğunu söyleyenlerin oranı % 52,4'tür. Yeterli olduğu yönünde görüş bildiren kursiyerlerin oranı ise oldukça düşüktür (% 6,6).

Bu sonuç hazırlayıcı eğitim kursuna devam eden din görevlilerinin genel olarak mesleklerini yerine getirirken, önceki eğitimlerinin yetersiz kaldığı konusunda kanaat taşıdıklarını ortaya koymaktadır. Bulgular doğrultusunda; din görevlilerinin mezun oldukları eğitim kurumlarından aldıkları eğitimin, kısmen yeterli olsa da, mesleklerini

icra ederken tam anlamıyla yeterli olmadığını ve dolayısıyla göreve yeni başlayan din görevlilerinin hazırlayıcı eğitim kursuna ihtiyaç duyduklarını ifade edebiliriz.

Yapılan diğer araştırmalarda din görevlileri okulda aldıkları eğitimi mesleklerini icra etmeleri açısından yeterli bulmadıklarını belirtmişlerdir.¹¹

7.2.2. Araştırmaya Katılan Din Görevlilerinin Göreve Başladıklarında Karşılaştıkları Problemler

Göreve yeni başlayan din görevlilerinin, “Göreve yeni başladığınızda karşılaştığınız problemler var ise, neler olduğunu yazar mısınız? (halkla iletişim, lojman problemi, mezhep farklılıkları, idari sorunlar, ekonomik sorunlar vb.)” şeklindeki anket maddemize yazdıkları ana hatları ile şu hususlardan oluşmaktadır:

- Köyde cemaatin az olması.
- İmamlar ve müftülük personeli arasındaki iletişim eksikliği.
- Lojmanların ikamet edilmeyecek düzeyde bakımsız olması.
- Yaş küçük olduğu için cemaat tarafından bilgisiz ve yetersiz görülme.
- Mezhep farklılığı.
- Telefon ve internet iletişiminin olmaması.
- Köyde herhangi bir sosyal ortamın bulunmaması.
- Adaylık süresince mazeret izni verilmemesi
- Camilerin bakımsızlığı.
- Ulaşım sorunu.
- Çocukların eğitim sorunu.

7.2.3. Halkın Göreve Yeni Başlayan Din Görevlilerine Yönelik Tutumu

Tablo-8: Katılımcıların Halkın Kendilerine Yönelik Tutumlarına Yönelik Görüşleri

Halkın Tutumu	N	%
Olumlu ve Saygılı	111	66,9
Normal	52	31,3

¹¹ Bu konuda bkz., Ramazan Buyrukçu, *Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Gücü*, TDV Yay., Ankara, 1995, s. 118, Şükrü Keyifli, *Urfa ve Yöresinde Yaygın Din Eğitimi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), AÜSBE, Ankara, 1997, s. 94, Cengiz Yıldız, *Din Görevlilerinin Sorunları ve Beklentileri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Elazığ Uygulaması*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), FÜSBE, Elazığ, 1999, s. 241-245, Fahri Kayadibi, “DİB’in Yaygın Din Eğitiminde Yeri ve Fonksiyonu”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 8, İstanbul, 2001, s. 52, Yusuf Acuner, Osman Artan, “Din Görevlilerinin Problemleri Üzerine Bir Araştırma -Van Örneği- I. Din Hizmetleri Sempozyumu 3-4 Kasım 2007, DİB Yay., C. 2, Ankara, 2008, s. 87, Ali Akpınar; “Cami Merkezli Din Hizmeti Verenlerde Görülen Bazı Eksiklikler ve Bunların Giderilmesine Yönelik Teklifler”, *I. Din Hizmetleri Sempozyumu 3-4 Kasım 2007, DİB Yay., C.2, Ankara, 2008, s.13-25.*

Olumsuz ve Soğuk	3	1,8
Toplam	166	100

Tablo-8’de görüldüğü gibi araştırmamıza katılan din görevlilerinin % 66,9’u halkın kendilerine karşı olumlu ve saygılı davrandığını, % 31,3’ü ise halkın kendilerine karşı normal davrandığını ifade etmişlerdir.

7.2.4. Araştırmaya Katılan Din Görevlilerinin Görev Yerlerinden Memnuniyeti

Tablo-9: Katılımcıların Görev Yerlerinden Memnuniyetlerine Yönelik Görüşleri

Memnuniyet	N	%
Çok	68	41
Biraz	81	48,8
Hiç	17	10,2
Toplam	166	100

Tablo-9’da görüldüğü gibi katılımcıların % 41’i görev yerinden çok memnun olduğunu, % 48,8’i biraz memnun olduğunu ve % 10,2’si ise hiç memnun olmadığını ifade etmiştir.

“Eğer cevabımız “hiç memnun değilim “ ise bunun nedenlerini yazar mısınız?” anket maddemize katılımcılar ağırlıklı olarak aşağıdaki cevapları vermiştir:

- Görev yerinin doğu olması nedeniyle tedirginlik yaşama.
- Cemaatin olmaması.
- Lojman yetersiz olduğu için aile ve çocuklardan uzakta yaşama.
- Cemaatin konuştuğu dili anlamama ve bu yüzden iletişim kuramama.
- Kültür farklılığından dolayı görev yerine adapte olamama.
- Çocukların eğitim sorunu.

Kursiyerlerden birçoğu anket maddelerine cevap verirken “Başka” seçeneğinin karşısına özellikle Alevi ve Şafi vatandaşlarla iletişimlerinde problem yaşadıklarını bildirmişlerdir.

Din görevlilerinin üzerinde durdukları diğer bir problem de ikamet sorunudur. Lojman yokluğu din görevlilerinin karşılaştıkları önemli güçlüklerdendir.

7.2.5. Araştırmaya Katılan Din Görevlilerinin Hazırlayıcı Eğitim Kursuna Duydukları İhtiyaç

Tablo-10: Katılımcıların Hazırlayıcı Eğitim Kursuna İhtiyaç Duymalarına Yönelik Görüşleri

Eğitim Kursuna İhtiyaç	N	%
Çok	81	48,8
Kısmen	83	50,0
Hiç	2	1,2
Toplam	166	100

Tablo-10'a göre din görevlilerinin % 48,8'i hazırlayıcı eğitim kursuna ihtiyaç duydukları yönünde görüş bildirmişlerdir. Kısmen ihtiyaç duyanların oranı % 50, hiç ihtiyaç duymayanların oranı ise % 1,2'dir.

Buna göre din görevlilerinin görevlerini istenilen düzeyde yerine getirebilmeleri için hazırlayıcı eğitim kursuna ihtiyaç duydukları sonucu ortaya çıkmaktadır.

Özdemir ve Arıcı'nın (2011) araştırmasında din görevlileri hazırlayıcı eğitim kursuna ihtiyaç duyduklarını ifade etmişlerdir.¹²

7.2.6. Hazırlayıcı Eğitim Kursunun Göreve Başlamadan Önce Yapılması

Tablo-11: Katılımcıların Hazırlayıcı Eğitim Kursunun Göreve Başlamadan Önce Yapılmasına Yönelik Görüşleri

Göreve Başlamadan Önce Yapılması	N	%
Daha faydalı	142	85,5
Fark etmez	20	12
Fikrim yok	4	2,4
Toplam	166	100

Tablo-11'de görüldüğü üzere araştırmaya katılan din görevlilerinin büyük çoğunluğu hazırlayıcı eğitim kursunun göreve başlamadan önce yapılması gerektiği yönünde görüş bildirmişlerdir (% 85,5).

Bu sonuç, Diyanet İşleri Başkanlığının hazırlayıcı eğitim kursunu göreve başlamadan önce gerçekleştirmesine dikkat çekmesi açısından önem taşımaktadır.

Yapılan diğer araştırmalarda da din görevlileri, kendilerine yönelik eğitimin mutlaka göreve başlamadan önce yapılması yönünde görüş belirtmişlerdir.¹³

7.2.7. Araştırmaya Katılan Din Görevlilerinin Mesleklerinde Yeni Bilgiye İhtiyaç Duymaları

¹² Şuayip Özdemir, İsmail Arıcı, "Din Görevlilerinin Hazırlayıcı Eğitim Kursuna Yönelik Görüşleri", *Dini Araştırmalar*, C. 14, Sayı: 39, Ankara, 2011, s. 94.

¹³ Buyrukçu, Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Gücü, s. 245, Özdemir, Arıcı, "Din Görevlilerinin Hazırlayıcı Eğitim Kursuna Yönelik Görüşleri", *Dini Araştırmalar*, C. 14, Sayı: 39, s. 95.

Tablo-12: Katılımcıların Mesleklerinde Yeni Bilgiye İhtiyaç Duyup Duymadıklarına Yönelik Görüşleri

Yeni bilgi	N	%
Evet	157	94,6
Hayır	9	5,4
Toplam	166	100,0

Tablo-12’de görüldüğü üzere araştırmaya katılan din görevlilerinin büyük çoğunluğu mesleklerinde yeni bilgiye ihtiyaç duydukları yönünde görüş bildirmişlerdir (% 94,6).

7.2.8. Araştırmaya Katılan Din Görevlilerinin Mesleklerinde İhtiyaç Duydukları Alanlar:

Göreve yeni başlayan din görevlileri mesleki açıdan aşağıda yer alan konulara ihtiyaç duyduklarını ifade etmişlerdir:

“Arapça, Hadis, Tefsir, Kıraat, Ezan ve Kur’an Makamı, Meal bilgisi, İletişim, Halkla İlişkiler, Fıkıh, Temel Dini Bilgiler, Cenaze, Tekfin, Nikâh konularına ait bilgiler, Dini Hitabet, İlmihal Bilgileri, Sosyoloji, Psikoloji, Beden Dili ve Diksiyon Dersleri, Mezheler Tarihi.”

7.2.9. Araştırmaya Katılan Din Görevlilerinin Diyanet İşleri Başkanlığı’ndan İstek ve Beklentileri

Tablo-13: Katılımcıların Diyanet İşleri Başkanlığı’ndan İstek ve Beklentilerine Yönelik Görüşleri

İstek ve beklentiler	N	%
Yoktur	28	16,9
Vardır	138	83,1
Toplam	166	100,0

Tablo-13’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan kursiyer din görevlilerinin büyük çoğunluğu (% 83,1) Diyanet İşleri Başkanlığı’ndan istek ve beklentileri olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir.

“Cevabınız vardır ise müftülükten ve Diyanet İşleri Başkanlığı’ndan istek ve beklentileriniz nelerdir?” sorumuza katılımcılar ağırlıklı olarak aşağıdaki cevapları vermiştir:

- Yapılan şikâyetler iyice araştırılmadan işleme koyulmamalı.
- Din görevlilerine ilgi gösterilmeli.
- Kurslar devamlı olmalı.
- Hizmet içi eğitimler daha sık yapılmalı.

- Diyanet; bilgisayar, tepegöz, dijital yazı tahtaları... gibi materyalleri sağlamalı.
- Medya ve yayın organları aracılığıyla din görevlileri daha iyi bir şekilde topluma tanıtılmalı.
- Din görevlileri ile müftülük arasındaki iletişim güçlü tutulmalı.
- Cuma ve özel günlerde camilerde halktan para toplanması kaldırılmalı.
- Köy camilerinin bakım ve onarımı yapılmalı.
- Camilere kütüphane yapılmalı ve internet bağlanmalı.
- Tashih-i Huruf Kursları yaygınlaştırılmalı.
- Kaynaşma-tanışma toplantıları yapılmalı.
- İmamların mesleki yeterlilikleri kontrol edilmeli.
- Personel hediye ve ödülleri teşvik edilmeli.
- Müftülük din görevlilerinin sorunlarını dinlemeli.
- Toplantıların süreleri kısaltılmalı.

7.2.10. Araştırmaya Katılan Din Görevlilerinin Hazırlayıcı Eğitim Kursuna Katıldıktan Sonra Kendilerinde Eksik Gördükleri Mesleki Yeterlilikler

7.2.10.1. Kıraat

Tablo-14: Katılımcıların Göreve Başladıkları Zaman Kendilerini Kıraat Açısından Eksik Görüp Görmediklerine Yönelik Görüşleri

Kıraat	N	%
Hiç katılmıyorum	12	7,2
Katılmıyorum	30	18,1
Fikrim yok	4	2,4
Katılıyorum	103	62
Tamamen katılıyorum	17	10,2
Toplam	166	100

Tablo-14'de görüldüğü gibi katılımcıların % 10,2'si göreve yeni başladıkları zaman kıraat bilgilerinin eksik olduğu fikrine tamamen katılıyorum, % 62'si katılıyorum, % 2,4'ü fikrim yok, % 18,1'i katılmıyorum ve % 7,2'si ise hiç katılmıyorum şeklinde görüş bildirmektedir.

7.2.10.2. Dini Bilgiler

Tablo-15: Katılımcıların Göreve Başladıkları Zaman Kendilerini Dini Bilgiler Açısından Eksik Görüp Görmediklerine Yönelik Görüşleri

Dini Bilgiler	N	%
Hiç katılmıyorum	6	3,6
Katılmıyorum	20	12
Fikrim yok	5	3

Katılıyorum	116	69,9
Tamamen katılıyorum	19	11,4
Toplam	166	100

Tablo-15'de görüldüğü gibi katılımcıların % 11,4'ü göreve yeni başladıkları zaman dini bilgilerinin eksik olduğu fikrine tamamen katılmakta, % 69,9'u katılmaktadır. % 3'ü fikrim yok, % 12'si katılmıyorum ve % 3,6'sı ise hiç katılmıyorum şeklinde görüş bildirmektedir.

7.2.10.3. Genel Kültür

Tablo-16: Katılımcıların Göreve Başladıkları Zaman Kendilerini Genel Kültür Açısından Eksik Görüp Görmediklerine Yönelik Görüşleri

Genel Kültür	N	%
Hiç katılmıyorum	13	7,8
Katılmıyorum	43	25,9
Fikrim yok	13	7,8
Katılıyorum	88	53
Tamamen katılıyorum	9	5,4
Toplam	166	100

Tablo-16'da görüldüğü gibi katılımcıların % 5,4'ü göreve yeni başladıkları zaman genel kültür bilgilerinin eksik olduğu fikrine tamamen katılıyorum, % 53'ü katılıyorum, % 7,8'i fikrim yok, % 25,9'u katılmıyorum ve % 7,8'i hiç katılmıyorum şeklinde görüş bildirmektedir.

7.2.10.4. Vaaz ve Hutbe Sunma

Tablo-17: Katılımcıların Göreve Başladıkları Zaman Kendilerini Vaaz ve Hutbe Sunma Açısından Eksik Görüp Görmediklerine Yönelik Görüşleri

Vaaz ve Hutbe Sunma	N	%
Hiç katılmıyorum	7	4,2
Katılmıyorum	40	24,1
Fikrim yok	7	4,2
Katılıyorum	92	55,4
Tamamen katılıyorum	20	12
Toplam	166	100

Tablo-17'de görüldüğü gibi katılımcıların % 12'si göreve yeni başladıkları zaman kendilerini vaaz ve hutbe sunma açısından eksik olarak gördükleri fikrine tamamen katılmakta, % 55,4'ü katılmaktadır. % 4,2'si fikrim yok, % 24,1'i katılmıyorum ve % 4,2'si hiç katılmıyorum şeklinde cevap vermektedir.

7.2.10.5. Mezhep Farklılığı

Tablo-18: Katılımcıların Göreve Başladıkları Zaman Kendilerini Mezhep Farklılığı Bilgisi Açısından Eksik Görüp Görmediklerine Yönelik Görüşleri

Mezhep Farklılığı	N	%
Hiç katılmıyorum	10	6
Katılmıyorum	41	24,7
Fikrim yok	16	9,6
Katılıyorum	77	46,4
Tamamen katılıyorum	22	13,3
Toplam	166	100

Tablo-18'de görüldüğü gibi katılımcıların % 13,3'ü göreve yeni başladıkları zaman kendilerini mezhep farklılığı konusunda eksik olarak gördüğü fikrine tamamen katılmakta, % 46,4'ü katılmaktadır. % 9,6'sı fikrim yok derken, % 24,7'si bu fikre katılmamakta ve % 6'sı ise hiç katılmamaktadır.

7.2.10.6. Halkla İlişkiler

Tablo-19: Katılımcıların Göreve Başladıkları Zaman Kendilerini Halkla İlişkiler Açısından Eksik Görüp Görmediklerine Yönelik Görüşleri

Halkla İlişkiler	N	%
Hiç katılmıyorum	26	15,7
Katılmıyorum	62	37,3
Fikrim yok	10	6
Katılıyorum	58	34,9
Tamamen katılıyorum	10	6
Toplam	166	100

Tablo-19'da görüldüğü gibi katılımcıların % 6'sı göreve yeni başladıkları zaman halkla ilişkiler konusunda bilgilerinin eksik olduğu fikrine tamamen katılıyorum, % 34,9'u katılıyorum, % 6'sı fikrim yok, % 37,3'ü katılmıyorum ve % 15,7'si ise hiç katılmıyorum şeklinde görüş bildirmektedir.

Görüldüğü gibi din görevlileri dini bilgiler (% 81,3-Tablo-15), kıraat (% 72,2-Tablo-14), vaaz ve hutbe verme (% 67,4-Tablo-17), mezhep farklılığı (% 59,7-Tablo-18) ve genel kültür (% 58,4-Tablo-16) konularında kendilerini eksik görmektedir. Halkla ilişkiler konusunda ise bu oran düşmekte (% 40,9), yarından fazlası (% 53) kendilerinde bir eksiklik olduğu fikrine katılmamaktadır.

Yapılan diğer araştırmalarda da din görevlilerinin araştırmamızda olduğu gibi kıraat, dini bilgiler, genel kültür, vaaz ve hutbe verme açılarından eksikliklerinin olduğu

görülmüştür.¹⁴

“Bu sorulanlardan başka eklemek istediğiniz hususlar varsa lütfen yazınız?” anket maddemize katılımcılar ağırlıklı olarak aşağıdaki cevapları vermiştir:

- Göreve yeni başlayan imamlar en az üç aylığına merkezde tecrübeli imamlar yanında staj yapmalı.

- Verimli hizmet için daha fazla yetki verilmeli.
- Hizmet içi kurslar görev yapılan şehirde olmalı
- Hizmet içi kurslar daha uzun süreli verilmeli.
- Torpil önlenmeli.
- Müftülüklerdeki sendika faaliyetleri sona ermeli.
- Görev yerleri adil şekilde dağıtılmalı.
- Cübbe ve sarıklar daha kaliteli olmalı.
- Beklenti ve ihtiyaçlara yönelik anketler yapılmalı.

Sonuç ve Öneriler

Katılımcıların mesleki problemlerini ele aldığımız bu araştırmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Araştırmaya katılan kursiyer din görevlilerinin büyük çoğunluğu 26-30 yaş aralığındadır. İkinci sırada 20-25 yaş aralığında olanlar gelmektedir.

Katılımcıların yaklaşık yarısı (% 47,6) İmam Hatip Lisesi mezunudur. % 41'i İlahiyat Ön Lisans mezunudur. Bu sonuç din görevlilerinin dini yüksek tahsile yönelişlerini ortaya koymasından önemli sayılmaktadır.

Katılımcıların tamamına yakınının (% 95,8) görev süresi 1 yıldan azdır.

Göreve yeni başlayan din görevlilerinin tamamına yakını (% 89,8) köyde görev yapmaktadır.

¹⁴ Bu konuda bkz., Hamdi Uygun, **Halktaki Din Adamı İmajı ve Din Görevlilerinden Beklentileri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), OMUSBİE, Samsun, 1992, s. 35, Buyrukçu, **Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Gücü**, s. 124, 126, 131, Keyifli, **Urfa ve Yöresinde Yaygın Din Eğitimi**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s. 94, 95, 98, 99, Mehmet Yılğın, **Din Eğitimi Açısından Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlikleri ve Cemaatle Olan İlişkileri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), OMÜSBE., Samsun, 1997, s. 61, 62, Kayadibi, “Cumhuriyet Döneminde Müftülükler”, **Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 7, İst., 2000, s. 174, Hasan Dam, **Yetişkinlerin Din Eğitimi**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), OMÜSBE., Samsun, 2002, s. 120, 121, 127, 129, 166, Kemalettin Taş, **Türk Halkının Gözüyle Diyanet**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 171, 172, 174, Özdemir, **Müftülerin Gözüyle Din Hizmetleri**, DEM Yayınları, İstanbul, 2007, s. 82.

Katılımcıların yarısından fazlası (% 52,4) mezun oldukları okullardan aldıkları eğitimi kısmen yeterli bulurken, % 41'i ise yetersiz bulmaktadır. Bu sonuçtan hareketle İmam-Hatip Liselerinde din görevliliği mesleğine yönelik hedeflenen düzeyde mesleki eğitimin verilmediğini ve İmam-Hatip Liselerinin programında mesleki açıdan iyileştirmelerin ve düzenlemelerin yapılmasının gerekli olduğunu söyleyebiliriz.

Katılımcıların büyük çoğunluğu (% 66,9) görev yaptıkları yerlerde halkın kendilerine olumlu ve saygılı bir şekilde davrandığını ifade etmiştir. Bu sonucu halkımızın din görevlisine duyduğu saygıyı ortaya koyması açısından önemli bulmaktayız.

Araştırmamızda ulaşılan diğer bir önemli sonuç din görevlilerinin; lojman, ulaşım, çocuklarının eğitimi, sosyal hayat, iletişim, camilerin temizliği ve çevre düzenlemesi gibi konularda sıkıntı yaşamalarıdır. Bu anlamda, gerek hizmet içi kurslar gerekse hazırlayıcı eğitim kursları yoluyla din görevlilerinin mesleki problemlerinin çözümüne katkı sağlanması ve burada ifade ettiğimiz hususlar noktasında iyileştirmeler yapılması din görevlilerinin görevlerini etkin ve verimli şekilde gerçekleştirmelerine yardımcı olacaktır.

Göreve yeni başlayan din görevlilerinin yarıya yakını (% 41) görev yerlerinden memnuniyet duymaktadır.

Göreve yeni başlayan din görevlilerinin yarısı (% 50) hazırlayıcı eğitim kursuna ihtiyaç duyduğunu ifade etmiştir. % 48,8'i ise hazırlayıcı eğitim kursuna kısmen ihtiyaç duyduğunu söylemiştir. İhtiyaç duymadığını ifade edenlerin oranı ise oldukça düşüktür (% 1,2). Ulaşılan bu sonuç göreve yeni başlayan din görevlilerinin mesleğe hazırlanmaları açısından hazırlayıcı eğitimin ne derece gerekli olduğunu göstermesi açısından son derece önem taşımaktadır.

Katılımcıların büyük çoğunluğu (% 85,5) hazırlayıcı eğitim kursunun göreve başlamadan önce yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Hazırlayıcı eğitim kursunun göreve başlamadan önce düzenlenmesi, din görevlilerinin daha donanımlı ve başarılı bir şekilde göreve başlamalarını sağlayacaktır.

Araştırmamıza katılan kursiyer din görevlilerinin tamamına yakını mesleklerinde yeni bilgiye ihtiyaç duydukları yönünde görüş bildirmişlerdir (% 94,6). Diyanet İşleri Başkanlığı zaman içerisinde düzenleyeceği hizmet içi eğitim kurslarıyla ve müftülükler gerçekleştireceği programlarla din görevlilerine mesleki alanda yetkinlik kazandırabilirler.

Katılımcıların mesleklerinde yeni bilgiye ihtiyaç duydukları alanlar şunlardır: Arapça, Hadis, Tefsir, Kıraat, Ezan ve Kuran Makamı, Meal bilgisi, İletişim, Halkla İlişkiler, Fıkıh, Temel Dini Bilgiler, Cenaze, Tekfin, Nikâh konularına ait bilgiler, Dini Hıtabet, İlmihal Bilgileri, Sosyoloji, Psikoloji, Beden dili ve Diksiyon Dersleri, Mezhepler Tarihi. Diyanet İşleri Başkanlığı göreve yeni başlayan personelini kendilerini eksik gördükleri bu alanlarda eğitime tabi tutmalıdır. Bu bağlamda hazırlayıcı eğitim kursunun müfredat açısından yeniden gözden geçirilmesi kursiyerlerin beklentilerine olumlu yönde katkıda bulunacaktır. Din görevlileri üzerinde daha kapsamlı araştırmalar yapılarak kursta verilmesi gerekli mesleki bilgilerin muhtevası yeniden belirlenmelidir.

Göreve yeni başlayan din görevlilerinin büyük çoğunluğu (% 83,1) Diyanet İşleri Başkanlığından beklenti içerisindedir.

Göreve yeni başlayan din görevlilerinin kendilerini Kıraat, Dini Bilgiler, Vaaz ve Hutbe Verme, Mezhep Farklılığı ve Genel Kültür açılarından eksik görmeleri araştırmamızda ulaşılan önemli sonuçlardandır. Göreve yeni başlayan din görevlilerinin Halkla İlişkiler konusunda kendilerini eksik görmediklerini ifade etmelerinin dikkat çekici bir bulgu olduğunu söyleyebiliriz.

Araştırmamızda ulaşılan sonuçlar doğrultusunda aşağıdaki önerilerde bulunabiliriz:

1. İmam-Hatip Liselerinin müfredat programı mezunlarının mesleki yönelişleri dikkate alınarak yeniden belirlenmelidir.
2. Din görevlilerinin mesleklerinde daha başarılı olmalarını sağlayan hazırlayıcı eğitim kursları, din görevlileri göreve başlamadan önce verilmelidir.
3. Diyanet İşleri Başkanlığı din görevlilerinin bilgi eksikliklerini gidermek amacıyla hizmet içi eğitim kursları düzenlemelidir.
4. Hazırlayıcı eğitim kursları müfredat programı yeniden gözden geçirilmeli ve müfredat programı göreve yeni başlayan din görevlilerinin bilgi eksikliklerini tamamlamaya yönelik olarak oluşturulmalıdır.
5. Göreve yeni başlayan din görevlilerine 'Mezhep Farklılığı' ve 'Genel Kültür' konularında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından seminerler verilmeli ve bu seminerlere alanında uzman kişiler çağrılmalıdır.

6. Göreve yeni başlayan din görevlilerinin barınma sorunlarını çözmek amacıyla lojman sayıları artırılmalı, mevcut lojmanlarda gerekli tadilatlar yapılmalı ve yeni yapılacak lojmanlar camilere yakın bir yerde inşa edilmelidir.
7. Camilerin temizliği konusunda halkımız bilinçlendirilmeli ve camilerin çevre düzenlemesi konusunda çalışmalar yapılmalıdır.
8. Bu araştırmaya benzer araştırmalar kapsamlı olarak, daha büyük bir evren ve örneklem üzerinde yapılarak göreve yeni başlayan din görevlilerinin ihtiyaç ve sorunları tespit edilmelidir.

Kaynakça

- Acuner, Yusuf, Artan, Osman, "Din Görevlilerinin Problemleri Üzerine Bir Araştırma- Van Örneği"-, **I. Din Hizmetleri Sempozyumu 3-4 Kasım 2007**, DİB Yay., C. 2, Ankara, 2008.
- Akpınar, Ali, Cami Merkezli Din Hizmeti Verenlerde Görülen Bazı Eksiklikler ve Bunların Giderilmesine Yönelik Teklifler, **I. Din Hizmetleri Sempozyumu 3-4 Kasım 2007**, DİB Yay., C.2, Ankara, 2008.
- Arseven, Ali Doğan, **Alan Araştırma Yöntemi, İlkeler, Teknikler, Örnekler**, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara, 2001.
- Buyrukçu, Ramazan, **Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Gücü**, TDV Yay., Ankara, 1995.
- Büyüköztürk, Şener, **Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı (İstatistik, Veri Analizi ve Yorum)**, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2002.
- Dam, Hasan, **Yetişkinlerin Din Eğitimi**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), OMÜSBE., Samsun, 2002.
- Demir, Fahri, "Din Hizmetleri, Din Eğitimi ve İrşad Metodu", **Din Öğretimi ve Din Hizmetleri Semineri**, DİB Yayınları, Ankara, 1991.
- DİB Görev ve Çalışma Yönergesi**, DİB Genelgesi, Ankara, 2007.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Mevzuatı**, "Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Merkezleri Yönetmeliği", Y-27/1, DİB Yayınları, Ankara, 1989.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Mevzuatı**, "Diyanet İşleri Başkanlığı Hizmetiçi Eğitim Yönetmeliği", Y-17/1, DİB Yayınları, Ankara, 1989.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Mevzuatı**, DİB Yay., Ankara, 1989, K-1/1.
- <http://www.diyamet.gov.tr/turkish/dinegitimi/din-egitimi-dairesi-baskanligi---icerik-egitim-merkezlerimiz-252.aspx>.
- Kayadibi, Fahri, "Cumhuriyet Döneminde Müftülükler", **Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 7, İstanbul, 2000.
- Kayadibi, Fahri, DİB'in Yaygın Din Eğitiminde Yeri ve Fonksiyonu, **Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 8, İstanbul, 2001.

- Keyifli, Şükrü, **Urfa ve Yöresinde Yaygın Din Eğitimi**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1997.
- Özdemir, Şuayip, **Müftülerin Gözüyle Din Hizmetleri**, DEM Yayınları, İstanbul, 2007.
- Özdemir, Şuayip, Arıcı, İsmail, "Din Görevlilerinin Hazırlayıcı Eğitim Kursuna Yönelik Görüşleri", **Dini Araştırmalar**, C. 14, Sayı: 39, Ankara, 2011.
- Öztürk, Şükrü, "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yaygın Din Eğitimi ve Hizmet İçi Eğitim Faaliyetleri", **Cumhuriyetin 75. Yılında Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi**, Türk Yurdu Yayınları, Ankara, 1999.
- Resmi Gazete**, 28 Haziran 1995 tarih ve 22327 sayılı.
- Seyhan, Ahmet Emin, "Din Hizmetlerinde Verimlilik ve Kalite Açısından Hizmet İçi Eğitimin Rolü ve Önemi", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 11, Isparta, 2011.
- Taş, Kemalettin, **Türk Halkının Gözüyle Diyanet**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- Ural, Ayhan-Kılıç, İbrahim, **Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2005.
- Uygun, Hamdi, **Halktaki Din Adamı İmajı ve Din Görevlilerinden Beklentileri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), OMUSBİ, Samsun, 1992.
- Yazıcıoğlu, M. Sait, "Diyanetin Bugünü ve Geleceği", Soruşturma, **İslamiyat**, C. 4, Sayı: 1, Ankara, 2001.
- Yıldız, Cengiz, **Din Görevlilerinin Sorunları ve Beklentileri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Elazığ Uygulaması**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), FÜSBE, Elazığ, 1999.
- Yılgin, Mehmet, **Din Eğitimi Açısından Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlilikleri ve Cemaatle Olan İlişkileri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), OMÜSBE., Samsun, 1997.